

PRILOGA ZVONČKU

JOSIP STARE:

Slovanska zadruga, pleme in narod.

Nekdaj so vsi Slovani živeli v zadrugah, kakor še dandanes naši bratje na Hrvaškem. Zadrugo zovemo skupno življenje vse družine, kar je je ene krvi, to je vseh tistih ljudi, ki pomnijo, da so njihovi predniki imeli enega in istega očeta. Tam, kjer žive ljudje v zadrugah, ostajajo vsi sinovi in njihovi nasledniki na istem domu, in tako bivajo starši, sinovi, vnuki in pravnuki s svojimi ženami skupaj. V zadrugi nima nihče svojega imetja, ampak vse pre-

makljivo in nepremakljivo imetje, zemljišče, poslopja, vsa živina in vse hišno in gospodarsko orodje je skupna lastnina vseh zadrugarjev. Kakor vsi skupaj žive, tako tudi vsi skupaj delajo drug za drugega. Kadar je hiša pretesna, dozidajo kraj nje drugo in tretjo, in večkrat se je pripetilo, da se je družina tako pomnožila, da je čez sto sorodnikov bivalo na istem zadrugnem domu.

Vsaka zadruga je imela svojega glavarja ali starešino, ki se je pri raznih slovenskih razrodih in v raznih dobah imenoval različno, kakor na pr. vladika, starešina, gospodar, gazda, knez ali kmet. V začetku je bil prvi in najstarejši oče obenem tudi starešina, po njegovi smrti pa so si vsi moški zadrugarji izvolili novega gospodarja; toda niso si izvolili le najstarejšega, ampak tistega, ki se jim je zdel najzmožnejši. Tudi žene so mogle postati starešine. Hišni gospodar ali starešina je varoval zadrugne svetinje, daroval bogovom žrtve, določeval vsakemu zadrugarju njegovo opravilo, skrbel za domače potrebe ter vodil vesoljno gospodarstvo. Vsi zadrugarji so ga morali slušati in spoštovati. Rajnke starešine so v zadrugi vedno ohranili v dobrem spominu ter njihove podobe spoštovali kakor

kakšne svetinje. Sčasoma so umrle gospodarje celo oboževali ter jih častili kot hišne varuhe.

Vsi udje ene zadruge so se imenovali po svojem prvem gospodarju. Če je temu bilo ime Peter, so se zvali vsi njegovi nasledniki Petroviči; če je bil Marko, so se zvali Markoviči itd. Iz zadruge se je pomalem razrazsla vas ali selo, ki se je tudi zvalo po združnem očetu. Mnogo mest in vasi je po slovenskih krajih do današnjega dne ohranilo nekdanja rodovinska imena, kakor n. pr. na Slovenskem in Hrvaškem Štefanovci, Andrejevci, Ivanici, Vidovci, ki so postali iz starih zadrug, katerih prvi gospodar se je imenoval Štefan, Andrej, Ivan, Vid. Sčasoma pa so se prebivalci ene zadruge tako pomnožili, da že niso več mogli ostati skupaj. Tedaj se je od stare družine ločilo nekoliko zadrugarjev, ki so se izselili v kak bližnji kraj. Tu so si izvolili izmed sebe novega starešino ter utemeljili novo zadrugo, iz katere je zopet postalo novo selo. Udje novih zadrug so si bili vedno svesti svojega rodovinstva s staro zadrugo ter so ostali z njo v prijateljski zavezi. Tako zavezo vseh zadrug ali vasi, ki so se razrasle iz ene prvotne zadruge, so zvali župo, a vsi župni prebivalci kot potomci enega in istega pradedu so bili eno plemo. Starešine vseh zadrug ene župe so se shajali večkrat na skupno posvetovanje, na katerih so sklepali o potrebah vsega plemena ter si izvolili vrhovnega glavarja ali župana. V nekaterih krajih so zvali plemenskega glavarja tudi vladiko ali kneza. Župana so navadno volili le iz tiste rodovine, ki je bivala v prvotni zadrugi ter izvirala naravnost od starega skupnega pradedu. Iz takšnih odličnih rodovin je postala slovenska gospoda ali plemstvo. Tudi gospodo ali plemenitnike so pri raznih slovenskih razrodih imenovali različno. V nekaterih krajih so jih zvali lehe, v drugih šlechtice ali boljare, zopet drugod vlasteline ali plemiče, zemane, pane.

Pleme se je zvalo izprva tako, kakor njegova najstarejša zadruga, namreč po prvem svojem začetniku ali pradedu. Sčasoma pa so plemena dobivala svoje ime tudi po reki ali gori, ob kateri so stanovala. Tako na pr. so se prebivalci ob reki Bugu zvali Bužani, ob reki Moravi Moravani, a tisti, ki so bivali za goro Humom, so se imenovali Zahumljani. Vsako plemo je imelo svoj župni grad, v katerem je shranjevalo svoje dragocenosti; a ker je bil utrjen, so pribežali ob času vojne vsi oni vanj, ki se niso mogli sami braniti zoper napade sovražnikov.

Ravno tako, kakor so se posamezni deli ločili od zadruge ter utemeljili novo zadrugo ali vas, tako so se časih tudi cela plemena preselila v druge dežele. To se je zgodilo zlasti tedaj, kadar se je kako plemo jako pomnožilo in ni imelo dosti polja, ali pa če kraj ni bil varen napadov tujih sovražnikov. Pred odhodom so vodje selečih se čet vzeli s seboj podobe rajnkih starešin, se priporočili bogovom ter si šli iskat nove domačije. Prišedši v novi kraj, so dali vodam in goram ista imena, kakršnih so bili na prejšnjem domu vajeni. Zato še dandanes po vseh slovanskih deželah, bodisi na severu ali na jugu, nahajamo gore, reke in mesta z istimi imeni.

Kjerkoli stanujejo Slovani, tam je gotovo tudi kaka Bistrica, kako Zagorje, Trnovo, Hum (Holm), Poljane itd. To je tudi vzrok, da so tam, kjer so se naselili Slovani, navadno izginila stara nekdanja imena.

Kakor so se iz zadrug razvila plemena, tako so se zdaj iz plemen razrasli narodi, bodisi da se je kakopleme samo jako pomnožilo, ali pa da se je več plemen dobrovoljno združilo med seboj. Zgodilo se je pa tudi, da si je kako večje pleme po sili upokorilo sosedna manjša plemena. Takšne večje narodne zaveze so postale najprej pri tistih slovanskih plemenih, ki so ob času splošnega preseljevanja zapustila staro očetnjavao ter si šla proti jugu in zahodu iskat novega domovja. Tu so prišli v mnogo večjo dotiko s tujimi krepkimi narodi, in bilo jim je treba večjega narodnega edinstva, da si ohranijo narodno svojo samostalnost. Dolgo časa je vsako pleme tudi v novi domovini imelo svojega posebnega župana ali vojvodo, in le ob času vojne so si enega od teh izvolili za velikega kneza ali velikega župana, ki je pa kmalu tudi v miru ostal nekak vrhovni vladar. Toda bilo je med vojvodami takih mož, ki so sami hrepeneli po vrhovni oblasti in se jeli upirati izbranemu knezu. Vneli so se torej domači razpori in boji, ki so le tujim sovražnikom bili na korist. Tedaj so izkušali knezi dodobra zatreti moč nepokornih vojvod in pomalem so postali edini vladarji nad vsemi plemeni svoje zaveze ali države. Časih je celo ime kneževskega plemena postalo splošno ime za vso zavezo ali narod. Tako na pr. so Čehi izprva bili samo malo pleme, ki je stanovalo okolo današnje Prage, njihovega vojvodo pa so si vsa ostala plemena, ki so se naselila na današnjem Češkem, izvolila za svojega velikega kneza. Ko je le-ta zaporedoma premagal in odpravil vse vojvode, je postal edini vladar nad sosednimi plemeni, ki so se odslej vsi zvali Čehi.

Vsak narod je imel svoje glavno ali prestolno mesto, ki se je navadno zvalo Višegrad, Velegrad, Beligrad in je bilo dobro utrjeno. V njem so shranjevali narodne svetinje, v njem je bival knez in se zbiral narod v narodne skupščine. Velikega kneza so volili vedno le iz ene in iste rodovine, a izvolili so si tistega, ki se jim je zdel najzmožnejši. Ker so pa take volitve večkrat bile vzrok škodljivim domačim vojnjam, so sčasoma sklenili nekateri narodi, da se naj vsekdar najstarejši od kneževske rodovine posadi na vladarski prestol. Ali kmalu se je pokazalo, da niti ta naredba ni mogla ubraniti raznoterih domačih homatij, in naposled so v nekih slovanskih državah uvedli zakon o prvorodstvu, t. j., da ima umrlega kneza nasledovati njegov najstarejši sin ali pa, kadar tega ne bi bilo, njegov najbližji sorodnik. Novega kneza so z raznimi obredi posadili na kneževski prestol ter mu tako izročili vladarsko oblast. Na Koroškem se je ta starodavna navada ohranila jako dolgo, in še vojvode habsburškega rodu so se posadili na kameniti kneževski stol, ki je stal na Krnskem gradu blizu Celovca. Če ni bilo zmožnih moških glav v kneževski rodovini, so si Slovani izvolili tudi žene za kneginje, izmed katerih so si pridobile nekatere v zgodovini slavno ime, kakor na pr. Ljubuša na Češkem, Vanda na Poljskem

in druge. Tisti udje kneževske rodovine, ki niso zasedli vladarskega prestola, so dobivali zemljišča in dohodke v raznih krajih posameznih plemen. Ali ravno ta navada je bila vzrok, da se slovanske države niso mogle prav ukrepiti; zakaj kneževi sorodniki so se začeli kmalu upirati vrhovni oblasti ter so kakor nekdanji plemenski vojvode izkušali, da bi v svojem kraju postali samostalni vladarji.

L. O.:

Spomenik cesarice Elizabete v Trstu.

o nasilni smrti naše cesarice Elizabete, ki je pretresla vsa srca zvestih avstrijskih državljanov, so začeli v Trstu misliti na to, da postavijo spomenik Nje Veličanstvu. Dne 2. marca leta 1900. so sklicali pripravljalni odbor in dne 2. decembra istega leta je izšel oklic na tržaško prebivalstvo za prispevke. Temu odboru se je pridružil tudi še častni odbor, in oba sta nabrala okrog 100.000 K, vsota, ki se je zdela dovolj visoka za postavitev spomenika, vrednega umrle cesarice.

V nedeljo, dne 15. grudna 1912., so odkrili v drugem ljudskem vrtu pred južnim kolodvorom v Trstu spomenik rajni cesarici Elizabeti ob velikanski udeležbi tržaškega mestnega in okoličanskega občinstva in navzočnosti cesarjevega zastopnika, nadvojvode Frana Salvatorja.

Spomenik je pravo umetniško delo in kaže cesarico, stoječo pred prestolom, okrašenim z rožami. Pogled je cesarici uprt v daljo, levica je nalahno oprta ob prestol. Kip cesarice in prestol sta vлита iz bronu. Na obeh straneh kipa sta v kararskem mramorju izdelana reliefa; desni predočuje ljubezen visoke pokojnice do ljudstva, levi pa njeno oboževanje prirode in umetnosti. Prestol je naslonjen na skalo, a ves spomenik stoji na mogočnem pločišču s stopnicami. Ves podstav je izdelan iz domačega mramorja.

Cesaričine poteze so izdelane z največjo vestnostjo in natančnostjo; videti je tu vsa njena lepota, miloba in veličanstvenost.

Kipar Fran Seifert, ki je spomenik izdelal, je Dunajčan in tudi gojenec dunajske akademije lepih umetnosti. Svoje študije je popolnil z daljšimi poučnimi potovanji po Nemčiji in Italiji. Ustvaril je že več spomenikov in je bil odlikovan s Franc Jožefovim redom ob priliki odkritja spomenika skladateljema Straussu in Lannerju na Dunaju. S spomenikom cesarici Elizabeti v Trstu se je ponovno izkazal pravega mojstra-umetnika.